

YOL VE YOLCULUK BENZETMELERİ BAĞLAMINDA ŞİİRİMİZDE ÖLÜM*

Dr. Mehmet TÖRENEK**

ÖZET

Şiirimizde, hayat gibi ölüm de bir yolculuk olarak düşünülmüş, bu benzerlik ilgisiyle ölünün konduğu tabut da, bineğe benzetilmiştir. Ölüm yolculuğunun bu değişmez aracı, özellikleri ve taşıdığı yükü nedeniyle bir ilgi odağı olduğu gibi, zaman içinde farklı ulaşım araçlarına benzetilerek zengin istiarelerle şiirlerimizi süslemiştir. Bu yazı, işte bu konuya bir yaklaşım denemesidir.

ABSTRACT

In our poetry the live has been thought as a journey like the death as well as. In terms of this the coffin that the dead put in has also been likened the mount. Because of this unchangeable vehicle of the dead existence, its features and its load, it is the focus of the interest, and addition to this our poems have been adorned by rich metaphors by likening to the various arrival vehicles. In this perspective this article will be handled.

Ölüm hayat sayfasının öbür yüzüdür. Hayatı o ilgi çekici kılmakta, o anlamlandırmakta, o sevdirmekte yahut acılaştırmaktadır. Ölüm bir alternatif olarak hep yanı başımızda durmakta, korkulan yahut ilgi duyulan bir evre olarak kendisini sürekli hissettirmektedir. Korku bilinmezliğin korkusu, yaşamdan kopmak istemeyişin endişesidir. İlgi çekicidir, çünkü dünyaya gelen her insan yaşayacaktır ve ne yaşayacağını merakı içindedir. Hayat, er yahut geç bir gün bitecektir.

Ölüm ebedî ayrılıktır, gurbettir, çaresizliktir. Bu nedenle ölüm hüznü, matemi, hatta yer yer isyanı beraberinde getirmektedir. Sonra bir terk ediş vardır ölen için. Bu da kaygıları artırmakta, önüne geçilemez oluşuyla ölüme sitemler edilmekte, ölüm yüzünden hayat sorgulanmaktadır. İsyenlar, kabullenişler, yalvarışlar, haykırışlar hiç de az değildir. Ama hayat yolu bir gün bitecek, yolcu bu

* Bu makale, 25-26 Kasım 2004 tarihlerinde Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi tarafından düzenlenen “Uluslararası Türk Kültüründe Ölüm Sempozyumu”nda sunulan bildirinin genişletilmiş hâlidir.

** Atatürk Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğrt. Üyesi

yolun sonuna varacaktır. Hemen her inanışta ölüm, Allah'a, Tanrı'ya yahut göklere bir gidiş olarak hep vardır.

Kültürümüzde ölüm bir yolculuk olarak kabul edilmiş ve bu yolculukta ölen ve kalan farklı bakışlarla, değişik bağlamlar içinde ele alınmıştır. Daha çok dünya hayatı, bir yolculuk olarak ifadeye üstünlüğe sahipse de, ölen kişinin alınıp götürülüşü ve insanların onu bir yere bırakıp dönüşü, ölenin kendi başına bir yolculuğa çıkması olarak düşünülmüş, hayatımızda böyle bir benzerlik içinde yer kazanmıştır. Her gelen gitmektedir, gidecektir. Giderken yaşanan ayrılık acısı ağta dönüşmekte, gözyaşları dökülmektedir.

Ümit Yaşar, *Ölüm Gazeli*'nde bunu şöyle dile getirir:

Ne kötü bir dünya bu; sevgisiz, acımasız
Yaşarken dolu dizgin, ölüvermek apansız.

Sen en güzel yerinde olsan bile yaşamın
Alırlar, götürürler bir yerlere zamansız.

Bütün o sevdiklerin, dostların, yakınların
Koyup giderler seni oraya yapayalnız.

Çalkalanır gidersen kapkara bir boşlukta
Ne sevinç, ne de keder; artık her şey anlamsız.(Kasır 1998:151)

Ölünün varıp eğleştiği yer yani mezarlık, dünyaya ait olan bedenin gideceği son noktadır. İnançımızın bir gereği olarak kabullendiğimiz ahiret, ruhun bu ölümlerle birlikte yeni bir yolculuğa başladığı düşüncesini de beraberinde getirmektedir. Bunun sonrasında varılacak en güzel yer, cennettir ve ölene gösterilen saygıda, onun güzel hâlleri ve davranışları anılarak bu makamı elde etmesi düşüncesi yatmaktadır. Yahya Kemal de hayatın sonu ile özdeşleştirdiği *Sonbahar* mevsimini anlatırken benzer ilgileri kurmaktan geri duramaz. Ölümü, serviliklere yönelme olarak alır.

Fânî ömür biter, bir uzun sonbahar olur.
Yaprak, çiçek ve kuş dağılır, târümâr olur.
Mevsim boyunca kendini hissettirir vedâ;
Artık bu dağdağayla uğuldar deniz ve dağ.
Yazdan kalan ne varsa olurken haşır neşir;
Günler hazinleşir, geceler uhrevîleşir;
Teşrinlerin bu hüznü geçer tâ iliklere.
Anlar ki yolcu, yol görünür serviliklere.(Beyatlı 1974:85)

Ölümün bir yolculuk olarak alındığı en güzel şiir, kuşkusuz onun *Sessiz Gemi*'sidir. Bir rubaisinde ölümü, "engine yelken yelken" açılma olarak ifade eden

şair, (Beyatlı 1988:29) bu imgeyi söz konusu şiirde daha da geliştirerek, sembollerle dolu bir metinle bizi karşı karşıya bırakır. Kelimeler, istiarenin özelliğine uygun olarak asıl anlamları dışında kullanıldığı gibi, istiarenin ortaya çıkış nedenlerinden olan akılla duygular arasında bağlantı kurma, fikir ve hayalleri daha kuvvetli ifade etme yönüyle de güçlü bir örnektir. Şair, yine istiarenin özelliklerinden olan soyut bir olayı somutlaştırmakla hem tahayyül imkânını zenginleştirmekte, hem de mânâyâ parlaklık katmaktadır. (Durmuş 2001:317)

Artık demir almak günü gelmişse zamandan,
Meçhûle giden bir gemi kalkar bu limandan.

Hiç yolcusu yokmuş gibi sessizce alır yol;
Sallanmaz o kalkışta ne mendil ne de bir kol.

Rıhtımda kalanlar bu seyâhatten elemli,
Günlerce siyah ufka bakar gözleri nemli.

Biçare gönüller! Ne giden son gemidir bu.
Hicranlı hayatın ne de son mâtemidir bu.

Dünyada sevilmiş ve seven nâfile bekler;
Bilmez ki, giden sevgililer dönmeyecekler.

Bir çok gidenin her biri memnun ki yerinden,
Bir çok seneler geçti; dönen yok seferinden. (1974:89)

Şiirde ruhun ölüm yolculuğunu temsil eden gemi, her beyitte farklı benzetme yönleri kullanılmak suretiyle sembolleşmekte ve bir temsili istiare oluşturmaktadır. Ziya Osman Saba ise yolculuğu *Sefer hali* olarak adlandırır. Yurdundan yuvasından ayrılmanın hüznü içerisinde bir gidiştir bu. O yalın bir anlatımı tercih eder.

Evimin önünden cenaze geçtiği olur.
Dört kollu bir tabut yola koyulmuş.
Bildiğim, içinde, günü dolmuş
Bir insanoğludur.

Kısmet kiminse... Zengininden, fıkaraşından,
Bir garip kişi veya ünlü,
Kim olsa üzgündür üzgün gönlü,
Son defa geçerken yaşayanlar arasından.

Ne çıkar beri yanda cenaze havasından,
Mızıkaymış, çelenkmiş, hepsi nafile.
Ayrılmak varken o sefer haliyle,
Yurdundan, yuvasından. (Saba: 126)

Bu türden benzerliklerle bir fikri, bir olayı anlatmak insanın özelliğidir. Hem açıklamak, hem de kolayca kabullenilmesini sağlamak başta gelen nedenlerdendir. Biçimcilerin ileri sürdüğü alışkanlığı kırmak, alışılmadık şekilde söylemek anlayışı da bu nedenlerden bir diğeridir. Behçet Necatigil, işte böylesi bir alışılmadık benzetmeyle ölümü anlatma yolunu seçer. Ölüm doludizgin gelen bir yolcuya, bir atlıya benzetilerek istiare yapılır. Terkisindeki yeni yolcudur.

Dağların ardından ölüm doludizgin gelir
Terkisinde biri vardır.
Ama yollar insanlarla kaynaşır
Ama dünya telaşında hepsi

Ama ölümün işi hepsinden aceledir,
Ama yollar tutulmuş, geçilecek gibi değil...
Bir anda her şey bir yana itilir,
Önce ölüm! Ölüme yol! (1991:339)

Aynı at imgesini Tanpınar da kullanır. Ömrün çemberinden kurtulan yolcu, son yolculuğa siyah atlarla çıkacaktır.

Saçında gecenin soğuk rüzgârı
Bir gün kapatırsın bu ufukları
Beklersin köşende sessiz ve yorgun
Siyah atlarını son yolculuğun.

Ve dersin yavaşça kendi kendine:
Ömrün çemberinden kurtuldum yine. (1976:28)

At, bir hayvan olmanın yanında, hayatın içinde var oluşuyla da yeni imgelerin oluşumuna imkân vermiştir. İnsanla birleşen bir varlık olarak at, beraberinde arkadaşlık, savlet, yolculuk, kader fikrini getirir. Tanpınar, yolculuk ölüm fikrini beraberinde getirdiğinden at ölümün timsalidir, der. (2002, s.229) Cahit Sıtkı ise, tabut imgesinden hareketle alıp götüren bir şey olarak aynı benzetmeyi ölüm için kullanır.

Kalmadı ümidin soluk ve cılız
Işığında bereket.
Ve ölüm, kapımda kişner, sabırsız
Bir at oldu nihayet. (1995: 130)

Böylesine güçlü bir imgeye Ahmet Muhip Dıranas da kayıtsız kalamaz.

Gelmedi gün daha, çalmadı saat,
Daha uçurmuyor beni bu kanat;
Sabırsızlanma, ey kapımdaki at!
Güneş daha gözlerimi yakıyor.(1988: 110)

Necip Fazıl ise onu, *Yağız at* olarak alır:

İşaret bekliyorum, yağız atım eyerli;
Yanarım sorarlarsa ne getirdin değerli? (1991:107)

Hayat yolunu kendi gücüyle kat eden insanı, ölünce yıkama kefenleme merasiminden sonra namazının kılınacağı musallaya kadar tabutla taşırlar. Tabut tahtadan yapılmış, bir uzun kutu, bir sandıktır. Belli ölçüleri de vardır. Uzunluk 2-2,5, en 50-75 cm, derinlik 40-50 cm'dir. Genellikle ağacın kendi rengi kullanılırsa da yeşile boyandığı, tenekeyle kaplandığı da olur.(Örnek 1971:55) Onu Necip Fazıl şöyle anlatır:

Tahtadan yapılmış bir uzun kutu;
Baş tarafı geniş, ayak ucu dar.
Çakanlar bilir ki, bu boş tabutu,
Yarın kendileri dolduracaklar.

Her yandan küçülen bir oda gibi,
Duvarlar yanaşmış, tavan alçalmış.
Sanki bir taş bebek kutuda gibi,
Hayalim, içinde uzanmış, kalmış.

Cılız vücuduma tam görünse de,
İçim, bu dar yere sığılmaz diyor.
Geride kalanlar hep dövünse de,
İnsan birer birer yine giriyor.

Ölenler yeniden doğarmış; gerçek!
Tabut değildir bu, bir tahta kundak.
Bu ağır hediye kime gidecek,
Çakılır çakılmaz üstüne kapak? (Kısakürek 1991:122)

Melih Cevdet ise bir *tabutcu*'nun diliyle, herkese uygun ölçülerinin olması yanında, "yaldızlı, kakmalı, hâreli" çeşitlerinin de olduğunu ironik bir dille verirken bir sınıf farklılığına dikkat çekmektedir.

Yeni tabutlarımız geldi
Bayanlar için baylar için
Çocuklar için büyükler için
Kısalar, uzunlar, şişmanlar için

Boy boy, biçim biçim
Yaldızlı, kakmalı, hâreli
Tabutlarımız geldi
1952 modeli (Bayrak 2002:177)

Tabutun üzerine konulduğu musalla taşı, camide yahut mezarlıktadır. Cenazenin önünde saf olunur, sıraya dizilerek cenaze namazı kılınır. Sonra yine tabut eller üzerinde taşınarak mezarının başına getirilir. Mezara gömme bazen tabutla olsa da, tabutun asıl fonksiyonu ölen kişinin taşınmasında kullanılan bir araç oluşudur. Evinden mezara kadar olan yolculukta o ölünün bir binek aracıdır. Ona kendisi binemez, bindirilir ve dört kişi tarafından taşınır. Taşıma işinde tabutuna el atmak, onunla mezara kadar gitmek sünnet olmanın yanında, bir saygı ve hürmet işareti olarak kültürümüzde ayrı bir önem kazanmıştır. Dört kişi tarafından değil de, daha çok kişinin el atmasıyla taşıma, daha çok sevap kazanma anlayışını getirmiştir.(Bilmen:259-60) Ama dilimizde ifade edilirken genel vasfı bu olmuştur. "Dört kolluya binmek" deyimini bunun göstergesidir. Yine ölü, kim olursa olsun yüceltildiğinden, eller üzerinde taşınırken hep omuz seviyesinde tutulmuş, böylece tabutta taşınma bir saygı ve hürmeti beraberinde getirmiştir.

Son gün olmasın dostum, çelengim, top arabam
Alıp beni götürsün, tam dört inanmış adam... (Kısakürek
1991:109)

Beyitteki dört kişi söyleyişi, bu dört ucundan tutarak taşıma işi içindir. Bu gidişte tabutta yatan suskun, onu taşıyanlar suskundur. Hürmetle birlikte hüznün, kalanların, taşıyanların vasfıdır. İçinde yatan ise artık bütün bunlara uzaktır. Kendi sırrını beraberinde taşımaktadır o. Kalanlar ise şaşkın, perişandır. Eğer bir de bu geride kalan aşık ise, onu nasıl anlatacağını bilemez, benzetme üstüne benzetme kurar, dilin imkânlarını sonuna kadar zorlar: *Makber* şiiriyle ölümü, ölüm acısını şiirleştiren büyük şairimize, Abdülhak Hâmid'e kulak verelim:

Tâbût!.. O rehnümâ-yı makber,
Tâbût!.. o heykel-i mükedder,

Tâbût!.. O hatîb-i summ u ebkem,
Tâbût!.. O bürûdet-i mücessem.

Tâbût!.. O Sükût-ı pây-der-ser,
Tâbût!.. O musîbet-i mükerrer,

Tâbût!.. O vahşet-i muannid,
Tâbût!.. O makber-i seferber,

Tâbût!.. O inkılâb-ı hâmûş

Serhadd-i revân-ı akl-ı medhûş. (Tarhan 1982: 95)

Tabut geçerken ardından gidenler olduğu gibi, yoluna çıkanlar ona saygı gösterir, ayağa kalkar, selam durur, sessizce izler, dualar eder. Ölümü anlatan bazı şiirlerde bu özellikler öne çıkarılır. Recaiade, şiirimizin bu gözü yaşlı babası, oğlu Nijad'ın ölümünü konu edindiği *Ağlarken* şiirinde ölüme ait düşüncelerini içten ağlayışıyla dile getirirken, hem ölünün, hem de onu götürenlerin suskunluğuna dikkat çeker.

Tâbût!.. İçinde vakf-ı sükûn na'ş-ı muhterem
Mâtem çeker önünde büyük bir siyâh alem.
Hicrân yürür peyinde ser-efkende, beste-dem.
Tutmuş güzârgâhı bütün mevkib-i adem,
Âmâde-i selâm durur sâf-be-sâf hadem.

Bir tîğ-ı âteşin sokulur kalbe dem-be-dem. (1997:425)

Cahit Sıtkı ise *Akıbet* şiirinde omuzlar üzerinde dalgalanarak gidişi bir imge olarak alır:

Selâ verildiğine göre
Cami-i kebir minaresinde,
Günlerden Cuma olmadığı halde,
Muhakkak ölü var mahallede.

İşte!
Olup olacağımız bu cenaze;
Geçiyor caddeden vakur ve sâde,
Dalgalar misâli omuzlar üzerinde.(Tarancı 1995:159)

Şiirlerinde ölümü özleyen, ölümü farklı ilgilerle güzelleştirerek konu edinen bir şairimiz, Ziya Osman Saba, bu gidişin gizemine dikkat çeker. Kalanlar hep bu sırrı merak edeceklerdir:

Ahret dolsun içime kumruların “Hu..”sundan
Diyeyim, camiinin geçerken avlusundan.
Şu musalla taşında bir namaz yatacağım.

Bir tabutun içinde sır vermeden gidenler,
Orda, beyaz taşlarla yıllardır beni bekler,
Benim de gözlerime yakın olsun toprağım.(Saba :36)

Günümüz şairlerinden İsmail Uyaroğlu ise, onu bir beşiğe benzetir. Elden ele verilirken içinde yatan "bebecik" uyanmasın diye sarsmamaya özen gösterildiğini bir güzel söyleyiş olarak şiirine katar:

Sakınarak verilir
Elden ele beşik
Uyanmasın diye sarsılıp da
Uykuya yatmış bebecik ((2003:25)

Tabutun musalla taşına konusu, orada bekleyişin en güzel benzetmesi kuşkusuz hemen dile geliveren şiiriyle Cahit Sıtkı'ya aittir. Belki de imge, birbiriyle dost bu iki şairden birine aittir ve iki ayrı şiirde ortaya çıkmıştır.

Bir namazlık saltanatın olacak
Taht misali o musalla taşında. (1995:187)

Musalla taşı taht ise, tabut, dolayısıyla içindeki kısa bir zaman dilimi de olsa sultandır. Haliyle yine ölümü yüceltme, farklı bir ilgiyle kurulmuş bir istiare söz konusudur.

Tabut özenle yapılmıştır, özenle saklanır. Kırık dökük tabut olmaz. İnsanlar ölümlerini böyle bir tabutla taşımazlar. Ancak yine de o tahtadan ibarettir. Fakat Cahit Sıtkı, bu zorunlu bineği başka bir cepheden bakarak, bile istene seçilen bir araç olarak alır:

Ankara'nın Hacıbayram Camii
Böyle yerlere yolumuz düşmese
Kimi şah olur garip derviş kimi
Musalla taşında yatan cenaze

İnsanı olduran erdiren sükût
Bir gün öleceğini aklında tut
Rahat bir yer olmalı ki şu tabut
Görmedim girmem diyen yiğit kimse (Tarancı 1995:195)

Sessizce ölüp gitmeyi isteyen Turgut Uyar, ölüsünün kimseye dert olmamasını, bir garip kişi olarak taşınmayı ve bu gariplikle paralel gıcırtilı bir tabuta konmayı düşler. Niye gıcırtilı. Tahtadan yapılmış bazı eşyanın çıkardığı sestir bu. Kapı gıcırdayar, merdivenin basamakları gıcırdayar. Bir de yükü ağırsa eğer, kağıdı gıcırdayarak gider. Çağrışım doğrudan bunlara değildir ama, üzerinde düşününce tahta ilgisinden hareketle yakınlıklar kurmak mümkündür:

Şöyle sessizce ölüp gitmeliyim
Bir yaz gecesi Gülhane parkında
Şu hazin ömrü tamam etmeliyim..

İnsanlar her günkü gibi şen şakrak
Tabutum Merkez Efendi'ye giderken
Üç beş kişinin omzunda gıncırdarak.

Birkaç kişi başlarını eğsinler,
Sonra ardımdan bakıp acıyarak;
-Bir garip ölmüş desinler... (Kasır 1998:164)

şair bu, her zaman herkesle aynı olmayı istemez. Farklılık onun varlığıdır. Farklı olacak, farklı söyleyecek, farklı hayaller kuracaktır. Fazıl Hüsnü Dağlarca, *l* şiirinde bu türden farklılıkları dile getirirken omuzlarda sallanmadan taşınmak ister:

Hangi mahallede imam yok
Ben orada leceğim
Kimse görmesin ne kadar güzel
Ayaklarım saçlarım ve her şeyim.

Ölüler namına zde ve temiz
Meçhul denizlerde balık,
Müslüman değil miyim, hş
Fakat istemiyorum kalabalık.

Beyaz kefenler giydirmesinler
Sızlamasın karanlığım havada
Omuzlardan omuzlara geçerken sallanmıyayım
Ki bütün azlarım hlyda. (Kasır 1998:109-110)

Omuzlarda taşınan, taşıyıcısı insanlar olan tek kişilik bu binit, taşıdığı yükten hareketle farklı benzetmelere konu olmuştur. Bu benzetmelerde kültürel etkileşimin yanı sıra, yaşanan devrin ve coğrafi şartların da etkisi olduğu kanaatindeyiz. Din şiirin ilk lirik şairlerinden Yunus onu hem bir sal, hem de tahta at olarak adlandırır. Yunus'un dilindeki salaca dört kollu düz bir tahtadır. Bu ilkel şeklin zaman içinde daha emniyetli bir hale getirilerek yan taraflarının kapatıldığını söylemek mümkündür.

Salacamı gtrdiler makbereme yitrdiler
Halka olup oturdılar Allah sana sundum elm (1972:106)

Bazı şiirlerinde de o, yine devrin kültürüyle bağlantılı olarak ata benzetilmiştir. İstiare açıktır:

Su getüreler yumağa kefen saralar komağa
Ağaç ata bindreler teneşire düşdi gönül (1972:98)

Gele şol Azrâil duta assı kılmaz ana ata
Binem şol ağaçtan ata gidem hey dost diyü diyü (1972:129)

Bu türden bir benzetmenin kullanımına Yunus'tan bir asır sonra yaşamış bulunan Şeyyâd Hamza'da da rastlamaktayız. O, ilginç bir benzerlik ilgisiyle "adem ayaklı" diye sıfatlandırır.

Ağaç at başı yok âdem ayaklu
Taşur sinleye bu halkı revandur. (Akar 1987: 3)

At benzetmesinin kullanımında farklı etkilerden söz etmek mümkündür. Eski Türklerde ölen kişinin cenazesinin konduğu çadırın etrafında atla dönülmesi, ölü ile at arasında bir yakınlığın kurulmasına imkân vermiş olabilir. Yine bir yas ifadesi olarak ölünün atının kuyruğunun kesilmesi yahut düğümlemesi veya atlardan bir kısmının kurban edilerek mezara konulması bilinen ritüellerdendir. Kurban edilen atların derileri ve başlarının sııklara takılması adeti ise, ölünün üzerinde cennete gideceği atı göstermektedir. (Çoruhlu 2002:124-5) Tabutun omuzlarda yahut uzak mesafeler söz konusu olduğunda at ya da katırla taşınması batı kültüründe de vardır. Ortaçağ döneminden itibaren tasvirlerde bu türden taşımaları gösteren imgeler söz konusudur.(Aries 2004:230)

Ata binip gitme imgesinin içinde gelinin ata binmesiyle bağlantılı bir çağrışımın da olabileceğini söyleyebiliriz. O da beyazlar giyinmekte, hep birlikte alınıp götürülmektedir. Yunus'un dilindeki bu at benzetmesine cumhuriyet devrinin iki büyük şairinde de rastlamaktayız. Necip Fazıl bir an kendini tabutta düşünerek duygularını şöyle dile getirir:

Bilmem, kaç kaç geçe,
Bilmem, kaç kaç kala;
Ya erkence, ya geçce,
Sıram gelir, hoppala!

Altımda gacıır gucur,
Kişner durur cansız at...
İşte servili çukur;
Ve ölümsüz hakikat! (Kısakürek 1991:124)

Ölümü anlatırken kurduğu farklı benzetme unsurları içerisinde ata yer verme Fazıl Hüsni'nün şiirinde de karşımıza çıkar. Hatta birçok benzerlik ilgisiyle:

Ölüler bir ata benzer
Nice yorgun olsalar da
Ölüler bir ata biner.

Ak kavaktır belki ölü
Ta yeşilliği görünmez
Ak kavaktır belki ölü

Ölüler en uzun ırmak
Büyük susuzluğu bizim
Ölüler en uzun ırmak (Kasır 1998:111)

Başka örnekler bulmak mümkündür. Ancak asırlar sonrasında kurulan bu ilgi, söylediğimiz yakınlığı göstermek için yeterlidir. Coğrafyanın etkisiyle hayatımızda, kültürümüzde yer alan ve zamanla yaygınlaşan bir ulaşım aracı olarak sal, kayık yahut gemi, sonraki dönemlerde şiirde farklı benzetmeler içerisinde kendisine yer bulmaya başlar. Engin denizlere doğru yol alan, uzaklara, bilinmezliklere doğru giden bir binek aracı olarak gemi, böylesi bir uzaklaşmayı anlatmak için şair muhayyilesini fazla zorlamaz. Yine Tanpınar, ölümün bir deniz yolculuğu şeklinde düşünülmesinin insan muhayyilesinin en aslı hayâllerinden biri olduğunu söyler. (1982:170) Asıl olan onu diğer unsurlarla beslemektir. Bu türden istiarelerin ilk örneklerinden biri Akif'e aittir. *Ahiret Yolu* şiirinde şair, duygularına yelken açtırmakta tereddüt etmez:

Sefîne-pâre ki sırtında mevc-i bî-hissin,
Yüzer... önünde ademden nişâne bir engin,
Çeker durur onu sahil-cüdâ açıklarına;
Bakar mı taşın üstünde durmuş ağılyana?
Cenâze dûş-i cemâatte çalkalandıkça,
O tahta-pâreye benzerdi, düşmüş emvâca.

.
O tahta-pâre-i câmid, o iğbirâr-ı samût,
Güzergesindeki eşbâhı bir mehîb sükût
İçinde haşr ederek, dalgalarla seyrediyor;
Zemîne bakmıyor artık, semâ deyip gidiyor
Bu mahmilin neye sık sık değişsin efrâdî?
Suâli fikre büyük bir hakikat anlattı. (Ersoy 1994:128-129))

Ölüm-deniz yolculuğu ilişkisini, daha geniş benzerlik ilgileriyle Yahya Kemal'in daha önce verdiğimiz *Sessiz Gemi* şiirinde de görmekteyiz. Ölümü enginlere açılma, meçhule doğru yol alma olarak nitelendiren şair, bunu gemi ile somutlaştırırken, bu yolculukta el kol sallanmaması, sessizce yol alma gibi özelliklerle ölünün tabutla taşınmasını çağrıştıran bir anlam derinliğinin var oluşunu belirtmekle yetinelim. Gerçi Nihat Sami Banarlı, tabutun soğuk bir cisim oluşuna dikkat çekerek buradaki geminin tabut olarak değerlendirilmesine özellikle karşı çıkmaktadır. O da anlatılanın ruhun gidişi olduğunu söyler. (Banarlı 1983:32)

Bizce şair, belki de bu soğukluğu katmamak için şiirini bu derece sembollerle örmüştür. Aynı imge Tanpınar tarafından *Rıhtımda Uyuyan Gemi* şiirinde de kullanılmıştır:

Rıhtımda uyuyan gemi
Hatırladın mı engini,
Sert dalgaları, yosunu,
Suların uğultusunu...

N'olur bir sabah saati
Çağırırsa bizi sonsuzluk,
Birden demir alsa gemi
Başlasa güzel yolculuk. (1976:37)

Necip Fazıl da aynı gemi imgesini bir beytinde kullanırken, Cahit Sıtkı'nın at benzetmesinde kullandığı hazırda bekleyişi, farklı bir bağlamda istiareleştirebilir:

Ufka bakarlar; Ölüm uzakta mı, uzakta...
Ve tabut bekler, suya inmek için kızakta... (Kısakürek 1991:143)

Bachlard'ın psikanaliz metodunun insan hayatındaki dört unsura dayandığını söyleyen Tanpınar, bu unsurların hayatımızda tesirlerinin olduğunu kendisi de kabul eder. Ateş, su, hava ve topraktan oluşan bu dört unsurun başında su gelmektedir, der. Suyun ruhî hayata tesirinin fazla olduğunu, onunla temasın bizde hafızamıza kadar gittiğini belirttikten sonra, eski kavimlerin ölümlerini suya attıklarını, belki ilk geminin de bir ölü olduğunu, suyla ölüm arasında kurulan yakın ilginin farklı imajlarla düşüncemize, hayatımıza, oradan da edebiyatımıza girdiğini ifade eder. (2002: 226) Ki bu hatırlatmada Nuh'un gemisinin de hemen akla gelmemesi mümkün değildir. Gemi Cahit Sıtkı'da açık bir benzetme olarak vardır:

Dolaştığım denizlerce düşünüyorum,
Bineceğim son gemi değil midir
Hayır sahibi omuzlarda giden tabut.

.....
Gün gelip gidersem şayet,
Öyle severekten gideceğim ki,
Karanlık kıyılardan bile olsa,
Candan selâmlarım,
Civarımdan geçecek gemileri;
Güneşli gemileri;
Şarkılı gemileri;

İçlerinde kendim varmışım gibi! (Tarancı 1995:158)

Yahya Kemal gibi, Sedat Umran da gemiyle çıkılan bu yolculuğu biraz ayrıntılı tasvir eder. Onda da her ne kadar ölüm benzetiliyor gibi görünse de, ölüm kavramı içinde gizlenen bir ilgi olarak tabut vardır ve bu söyleyiş şiire bir kapalılık kazandırmaktadır. Rotasının belirsizliği, yolcularının uyuyor oluşu, zamandan kopmuş bulunması ve karanlık imgesiyle yeni bir dikkati barındırır *Kara Gemi* şiiri de..

Ölüm kara teknesiyle geçer unutulmuş denizinden
Direğinde dalgalanan karanlığın bayrağı
kaptansız geminin ne rotası belli, ne durağı
bu sessizlik uyuyan yolcuları yüzünden.

Korkusu yok devrilmekten, batmaktan yana
Kim bilir hangi eller yokluğun dokunda
Çakarak omurgasına hiçlik çivilerini
umutsuzluk yüküyle doldurmuş anbarını
zamanı bölmelerinden sızdırmayan bu geminin
kör bir ışık yansır dışa ıssız dehlizlerinden (Umran 1993:38)

Ölen bir yolcudur. Yolculuksa ölüme... Mademki hayat ile ölüm iç içe. At olsun, gemi olsun, ölen bir şeye bindirilecektir ve gidilecektir Öyleyse bu yolcu trenle de gönderilebilir. Ümit Yaşar bir *Ölüm yolcusu* ağzıyla treni sorar, ona binmeyi tercih eder. Gidiş de, dönüş de ölümedir:

Yolcuyum, topladım bavullarımı
İçimde bavullar dolusu keder
Bekletme, ne olur söyle biletçi
Bu yollar, bu tren nereye gider.

Öylesine çaresizim, yalnızım
Ben ölmüşüm, yaşamışım kime ne
Vakit dar, yol uzun, haydi biletçi
Kes bir bilet, gidiş-dönüş ölüme! (Kasır 1998:161)

Günümüz şairlerinden Hüsrev Hatemi ise onu hıza ayarlı olarak anlatmayı tercih eder. Ölüm bir jet gibi gelir ve gelir gelmez ayaklarınızı yerden keser. Ölümün bu hızı, kaçınılmaz sonun ifadesi içindir. O, bu ayrılık için daha modern taşıma terimlerini kullanır. Jet gibi gelen ölüm sonrasında yolcu yoluna "farları siyah yanan" taksiyle devam edecektir. Gideceği yer ise son duraktır:

Siyah madendendir ölümün jeti,
Tekerlekleri pistten kesilir.
Kesilmesiyle birlikte yolculuk biter,
Havalimanı karşıda belirir.

Dünyada –henüz unutmadınız-
Karanlık siyahtı, burada aksi
İşte sizi almağa gönderilmiş;
Farları siyah yanan bir taksi.
-Eve bir telefon mu?..

Hayır, yarın nasıl olsa onlar da
Buradadır.

Otel mi? Yok devenin ayağı!..
“Yolcunun burası sürekli durağı.” (1990:23)

Sonuç olarak ölümü anlatırken biz insanlar onu hayatımızda yer tutan belli kavramlarla anlatmayı tercih etmiş, onu sıradanlaştırmışız. Benzetme insanın anlaması, kavraması için olduğu kadar, farklı anlatması için de başvurulan bir yoldur. Hayat gibi ölümün de bir yolculuğa benzetilmesi tabii bir durumdur diyebiliriz. Her yer değiştirme bir yolculuk, her yolculuk da bir aktarımdır. Bunu için binecek, taşınacak vasıtalara ihtiyaç vardır. Ancak ilginç olan ölüm yolculuğunda vazgeçilmez binek olan tabutun zamanın şartlarına göre farklı ifade biçimlerine konu olmasıdır. Biz de buna dikkat çekmeye çalıştık.

BİBLİYOGRAFYA

- Akar, Metin (1987). "Şeyyad Hazma Hakkında Yeni Bilgiler I", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, No:2, İstanbul, Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fak. yayını, s.1-14
- Arıes, Philippe (2004). "Ölüm Döşeginden Mezara", (Çev. Bülent O. Doğan), *Cogito*, No:40, Yaz 2004, s.213-242
- Bayrak, M. Orhan (2002). *Ölüm ve Mezar Şiirleri Antolojisi*, İstanbul, Bilge Karınca yay. 284 s.
- Beyatlı, Yahya Kemal (1974). *Kendi Gök Kubbemiz*, İstanbul, Yahya Kemal Enstitüsü yay. 176 s.
- _____ (1988). *Rubâiler ve Hayam Rubâilerini Türkçe Söyleyiş*, İstanbul Yahya Kemal Enstitüsü yay. 108 s.
- Bilmen, Ömer Nasuhi (t.yok). *Büyük İslâm İlmihali*, (Sadeleştiren: Ali Fikri Yavuz), İstanbul, Bilmen basım ve yayınevi, 584 s.
- Çoruhlu, Yaşar (2002). *Türk Mitolojisinin Anahatları*, İstanbul, Kabalcı yayınevi, 237 s.
- Dıranas, Ahmet Muhip (1988), *Şiirler*, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., 189 s.

- Durmuş, İsmail- Pala, İskender (2001). "İstiare", *DİA*, C.23, İstanbul, Divantaş, s.315-318
- Ersoy, Mehmet Akif (1994). *Safahat*, (M. Orhan Okay'ın Giriş yazısıyla), Ankara, Akçağ yay. 502 s.
- Hatemi, Hüsrev (1990). *Bütün Şiirleri*, İstanbul, Dergâh yay. 220 s.
- Kasır, Dr. Hasan Ali (1998). *Ölüm Şiirleri*, İstanbul, Denge yay., 344 s.
- Kısakürek, Necip Fazıl (1991). *Çile*, İstanbul, Büyük doğu yay., 17.b., 512+16 s.
- Necatigil, Behçet (1991). *Bütün Eserleri 1, Bütün Şiirleri 1*, (Haz. A. Tanyeri- H. Yavuz), İstanbul, Cem yayınevi, 388 s.
- Örnek, Doç. Dr. Sedat Veyis (1971). *Anadolu Folklorunda Ölüm*, Ankara, Dil ve Tarih Coğrafya Fak. Yay., 149 s.
- Recaîzade M. Ekrem (1997), *Bütün Eserleri II*, (Haz. İ.Parlatır- N. Çetin- H. Sazyek), İstanbul, Milli Eğitim yay. 478 s.
- Saba, Ziya Osman (t.yok), *Bütün Şiirleri: Geçen Zaman- Nefes Almak*, (y.y. yok), Varlık yay. 160 s.
- Tarhan, Abdülhak Hâmid (1982). *Bütün Şiirleri 2: Makber/ Ölü/ Hacle/ Bâlâdan Bir Ses*, (Haz. İ. Enginün), İstanbul, Dergâh yay.195 s.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (1976). *Bütün Şiirleri*, İstanbul, Dergâh yay. 172 s.
- _____ (1982). *Yahya Kemal*, İstanbul, Dergâh yay. 224 s.
- _____ (2002), *Edebiyat Dersleri*, (Haz. Abdullah Uçman), İstanbul, Yapı Kredi yay., 310 s.
- Tarancı, Cahit Sıtkı (1995). *Otuz Beş Yaş*, (Derl. Asım Bezirci), İstanbul, Can yay. 246 s.
- Umran, Sedat (1993). *Kara Işıldak*, İstanbul, İz yayıncılık 208 s.
- Uyaroğlu, İsmail (2003). "Tabut", *Hürriyet Gösteri*, No:248, Mayıs 2003, s.25
- Yunus Emre [1972], *Yunus Emre Divanı*, (Haz. Faruk K. Timurtaş), İstanbul, Tercüman 1001 Temel Eser yayınları, 240 s.